МІЖНАРОДНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ (ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА)	МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ (ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА)	INTERNATIONAL LAW HERALD: ACTUAL PROBLEMS OF THE PRESENT (THEORY AND PRACTICE)
Науковий журнал	Заснований у 2014 р.	Вип. 3–4 (12–13) 2018

УДК 34:33(477)(08)

ЗМІСТ

Теорія та історія держави і права; конституційне право

Shevchenko A. Y. Organizational actions of the soviet government for development and safety of functioning of the motor transport in the 20–30th years of the 20th century.....6

Камаралі С. Є. Окремі напрями економічної політики уряду гетьмана П. П. Скоропадського.....15

Панчишин Р. І. Муніципально-правова відповідальність: поняття та особливості.....22

Павлюх О. А. Роль президента як глави держави в організації державної влади: Україна і світ.....28

Токарчук О. В. Політико-правові засади реалізації української державності в консервативній доктрині В. Липинського.....35

Чабан Н. А. Загальнотеоретична характеристика ознак судової влади.....43

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Чеховська І. В. Напрями удосконалення правового регулювання діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків..... 49

Господарське право; господарсько-процесуальне право

Макаренко А. С. Система органів державного регулювання інвестиційної діяльності.....60

Минюк О. Ю., Андросович В. С. Актуальні питання доказів та доказування у господарському процесуальному праві.....66

Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Касьяненко Л. М., Касьяненко А. М. Місце фінансової відповідальності серед інших видів відповідальності за порушення бюджетного законодавства.....73

Тильчик О. В., Шпак Н. А. Формування національних антикорупційних та антилегалізаційних стандартів: досвід Великої Британії для України.....81

Бабич В. А., Песоцька Ю. В., Мухіна О. Г. Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху.....88

Глух М. В., Мельник О. П. Функціонально-процесуальні гарантії діяльності органів державного фінансового контролю.....95
Дорофеєва Л. М. Міжнародна антикорупційна практика митних адміністрацій.....102
Кармаліта М. В. Особливості регламентації порядку вирішення податкових спорів з використанням взаємоузгоджувальної процедури у зарубіжних країнах (на прикладі Німеччини та Іспанії).....109
Стародуб Д. М., Шавло І. А. Протидія неналежному використанню податково-прозорих організаційно-правових форм суб'єктів господарювання у контексті міжнародного досвіду.....117
Федчук С. І. Науково-експертні дослідження (висновки) та залучення експерта в галузі права: можливості використання у вирішенні податкових спорів.....125
Юрченко А. М., Усенко А. О. Проблеми легалізації інституту приватної детективної діяльності в Україні.....131
Подойніцин В. М. Досвід адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони НАТО та його імплементація у вітчизняне законодавство.....138
Кабанов В. І. Судове рішення в адміністративній справі як гарантія захисту прав, свобод та законних приватних інтересів.....145
Поляков О. П. Теоретико-правове закріплення організаційної складової в умовах впровадження реформи бюджетної децентралізації для забезпечення автономії місцевого самоврядування 152

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Самілик Г. М. Склад злочину і його наповнення.....159

Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Стратонов В. М., Коваленко І. П. Заявник у кримінальному процесі: порівняльно-правовий аналіз.....165
Цимбал П. В., Варшавець Я. Л. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених проти інкасації грошових коштів шляхом розбою.....172
Бодунова О. М., Новоженець Я. І. Історико-правові аспекти становлення досудового розслідування кримінальних проступків на території України 180
Гарбовський Л. А., Черняхович О. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами в забезпеченні розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами.....186
Грицюк І. В., Лаба О. С. Підслідність як інститут кримінального процесуального права.....193
Завидняк В. І. Запровадження судового прецеденту на основі поєднання практики, втіленої в законодавстві іноземних держав.....199

Завидняк І. О. Планування і взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом підакцизних товарів.....205
Калганова О. А., Габрись О. М. Порівняльний аналіз інституту спрощеного провадження щодо кримінальних проступків в Україні та окремих країнах Європи 212
Лазебний А. М., Карпюк І. С. Допомога спеціаліста в отриманні зразків і підготовці матеріалів для проведення експертизи.....218
Линник О. В., Трубнікова А. В. Доцільність використання поліграфа як засобу доказування у кримінальному процесі України.....227
Яцик Т. П., Озвинчук О. В. Реформування інституту кримінального переслідування в Україні за досвідом сполучених штатів Америки
Домбай М. М. Застосування слідчим та прокурором 234
тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері оподаткування.....242
Полуніна Л. В. Типові слідчі ситуації та процесуальні дії щодо їх вирішення під час розслідування незаконного збирання та розголошення комерційної та банківської таємниці.....250
Фролов О. П. Об'єктивні елементи обшуку у формі спеціальної операції.....257
Лазаренко А. С. Втручання в адвокатську таємницю як обмеження права особи на правову допомогу.....264
Лев Р. В. Криміналістична характеристика суб'єктів злочину, які належать до працівників юридичних осіб публічного права.....272
Никифорчук В. Д. Особливості кваліфікації злочинів, учинюваних у сфері банківських електронних платежів, та протидія їм.....278
Смолянінова О. Я. Поняття та сутність кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів.....286

Міжнародне право

Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Зростання ролі рішень міжнародних судів серед джерел права.....293

Судоустрій, прокуратура та адвокатура

Дубінко Д. О. Демократизація організаційних основ судочинства.....299

Рецензія на монографію Л. М. Дорофеєвої «Реформування митних органів України в умовах євроінтеграції».....307

O. Yu. Myniuk,
Candidate of Juridical Science, Associate Professor,
V. S. Androsovych,
applicant for higher education, University of SFS of Ukraine

CONTEMPORARY ISSUES ON EVIDENCE AND PROOFS IN ECONOMIC LAW

The article is devoted to the contemporary issue sconcerning the process of proof and the concept of evidence in economi claw and the latest changes made to the Commercial Code of Ukraine concerning the issue.

Key words: *economiclaw, evidence, proof.*

Господарські суди в Україні виступають гарантом захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарської діяльності. При цьому важливою передумовою ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення є встановлення фактичних обставин справи, тобто певного кола фактів, з якими закон пов'язує правові наслідки. Саме вони підтверджують вимоги та заперечення сторін та мають вирішальне значення у процесі доказування. Враховуючи принципи рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін, цей інститут є важливим та необхідним елементом справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності.

Також слід зазначити, що для правильного вирішення спорів, підвідомчих господарським судам, варто проаналізувати та встановити дійсні взаємовідносини сторін щодо конкретної справи. З цією метою суду слід з'ясувати, чи були в дійсності допущені порушення відповідачем, які зачіпають законні інтереси позивача, і чи є у відповідача обов'язок із відновлення прав позивача. Однак зрозуміло, що вивчення всіх обставин справи будь-якого господарського спору здійснюється судом лише шляхом вивчення доказів, які містять інформацію про факти та відомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питання доказування у господарському процесі досліджувало багато вчених, зокрема В. Ф. Бойко, Ю. М. Грошевий, С. В. Курильова, Б. Т. Матюшина, Т. В. Степанова, І. В. Решетнікова, М. В. Руденко, В. Є. Рязановський та інші. Проте зважаючи на ті процеси, що нині відбуваються у сфері господарського судочинства, зміну напрямів, способів та засобів доказування, цей інститут потребує свого подальшого дослідження та вдосконалення.

На основі досліджених матеріалів поставлено завдання проаналізувати актуальні питання щодо процесу доказування та поняття доказів у господарському процесуальному праві, розглянути зміни, які були внесені до Господарського процесуального кодексу України (надалі – ГПК України), стосовно процесу доказування та доказів, висвітлити актуальні питання інституту доказування у цій сфері.

Загальна схема доказування викладена у ГПК України, зокрема у ч. 3 ст. 13 ГПК України або ч. 1 ст. 74 ГПК України зазначено, що кожна сторона повинна довести ті

обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень; п. 4 ч. 2 ст. 42 ГПК України – учасники справи зобов'язані подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; ч. 2 ст.74 ГПК України – у разі посилання учасника справи на невчинення іншим учасником справи певних дій або відсутність певної події суд може зобов'язати такого іншого учасника справи надати відповідні докази вчинення цих дій або наявності певної події. У ст. 86 ГПК України викладено положення щодо оцінки доказів господарським судом [1].

Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів [1].

Таким чином, у господарському процесі обов'язок сторін довести обставини співвідноситься з правом суду вимагати відповідні докази щодо вчинення тієї чи іншої дії. Тобто обов'язок доказування тлумачиться як те, що докази можна подати самостійно або ж на вимогу суду [2].

Аналіз положень щодо обов'язку доказування і подання доказів (ст. 80 ГПК України), належності і допустимості доказів (ст. 76, 77 ГПК України), звільнення від доказування (ст. 75 ГПК України), витребування доказів (ст. 81 ГПК України) дозволяють стверджувати, що доказування є саме діяльністю сторін, суду та інших учасників процесу, метою якої є встановлення та повне з'ясування всіх дійсних обставин справи, які конкретизуються (індивідуалізуються) залежно від предмета спору, суб'єктного складу сторін, а також тих правовідносин, що мають місце між сторонами в тій чи іншій справі [1] .

Взагалі поняття доказів у господарському процесуальному праві не має єдиного тлумачення, так як кожен вчений розуміє по-своєму цей термін. Прихильники ототожнення доказів із фактами об'єктивної реальності (А. Я. Вишинський, М. А. Чельцов) під доказами розуміють тільки факти, а не відомості про них (фактичні дані). Автори такого підходу аналізують судові докази з точки зору відомих фактів, за допомогою яких можливе встановлення невідомих фактів. На думку інших авторів, поняття доказу містить подвійний зміст: як факт об'єктивної реальності та джерело відомостей про цей факт при обов'язковій умові додержання процесуальної форми. Так, М. К. Треушніков визначає судові докази як поняття, що містить у собі два взаємопов'язаних елементи: фактичні дані як зміст доказів та засоби доказування як процесуальну форму [3].

У ГПК України зазначається, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [1].

Докази, як і будь-які інші дані, мають певні особливості. Зокрема, їм характерні такі ознаки, як допустимість, належність, достовірність та достатність. Слід зазначити, що актуальним дослідженням залишається питання щодо допустимості доказів у господарському процесі. Одні автори (А. Г. Калпін, Н. Д. Лордкіпанідзе) вважають, що правила допустимості поширюються на всі засоби доведення, інші (А. Ф. Клейнман, К. С. Юдельсон) – що правила допустимості доказів діють тільки у випадку встановлення фактів про умови угод. А. Г. Калпин більш повно розкриває зміст норм про допустимість доказів. На його думку, допустимість складається з трьох вимог: 1) використання для встановлення істини лише передбачених засобів доведення; 2) допустимість будь-яких засобів доведення з числа передбачених процесуальним законом, крім показань свідків;

3) допустимість лише письмових доказів визначеного змісту і форми, усунення всіх інших засобів доведення, а також письмових доказів іншого змісту і форми [4, с. 231]. З вищесказаного можна підсумувати, що допустимість доказів – це важливий елемент у господарському процесі, так як саме це забезпечує вірогідність доказів.

Одним із необхідних досліджень даного інституту є тлумачення терміна про предмет доказування. В юридичній літературі та в судовій практиці відсутні однозначні відповіді на питання, що є предметом доказування. Останнє є важливим завданням як у практичному використанні в правозастосовній діяльності, так і в теоретичному вивченні процесуального доказування. Радянські вчені-процесуалісти традиційно визначали предмет доказування як сукупність суперечливих фактів. На думку А. Ф. Клейнмана, предметом доказування є суперечливі юридичні факти, що мають значення для дозволу справи, тому що вони пов'язані з підставою позову та підставою рішення (мотивами рішення суду). К. С. Юдельсон розумів під предметом доказування факти підстави позову: для доказування необхідно точно визначити його предмет, встановити, які саме факти підлягають констатації як підстави позову [3].

Якщо підвести підсумок з цього питання, то можна зазначити, що предмет доказування – це ті юридичні факти, що мають значення для справи, та те, що підлягає констатації як підстави позову.

Одним із актуальних питань також залишається заключний етап доказування, а саме оцінка доказів. Повна і всебічна оцінка господарським судом доказів має найважливіше значення для винесення законного й обґрунтованого рішення щодо господарської справи. Дійсно, без оцінки неможливо представити весь процес прийняття, збирання, дослідження доказів і винесення правильного рішення. На думку деяких учених, зокрема С. В. Курильова, оцінка доказів зводиться до акта мислення, сугубо логічної операції, і тому виходить за межі процесуальних дій із доказування. Іншими словами, оцінка не може бути об'єктом правового регулювання, оскільки розумовий процес здійснюється за законами мислення, а не права. На думку інших авторів, оцінку судових доказів варто розглядати не тільки як логічну операцію, але і як складовий елемент усього процесу доказування, деякою мірою урегульований нормами процесуального права. Як зазначає А. І. Трусов, у теорії оцінки доказів переплітаються власне юридичні питання з найскладнішими проблемами світогляду, теорії пізнання, логіки, психології й інших наук [5].

Принципи оцінки доказів закріплені на законодавчому рівні. По-перше, суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. По-друге, жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності [1].

Варто зазначити, що важливим елементом у функціонуванні та розвитку інституту доказування стало внесення змін до ГПК України. Зокрема, що стосується доказів, то:

– запроваджено інститут свідків як субсидіарне джерело доказів, а саме показання свідків можуть бути джерелом доказів у господарському процесі з певними нюансами їх подання та обмеженням застосування. Наприклад, на підставі показань свідків не можуть встановлюватися обставини, які, відповідно до законодавства або звичаїв ділового обороту, відображаються (обліковуються) у відповідних документах, що обумовлено особливостями розгляду та вирішення господарських спорів;

– розширено перелік доказів, встановлено новий порядок подання доказів, а саме нова редакція кодексу містить новели, які, зокрема, регулюють визначення, порядок надання та дослідження електронних доказів, проведення експертизи не тільки на підставі ухвали суду, а й на замовлення учасників справи тощо. Наприклад, цікавим є те, що інформація з сайтів у мережі Інтернет тепер може бути доказом у суді.

Необхідним елементом у процесі доказування є електронні докази. Вони є новелою у господарському процесі. Електронним документам притаманні такі функції, які не властиві паперовим. По-перше, можливість їх передачі каналами зв'язку. На відміну від традиційних документів ця передача може відбуватися не лише шляхом пересилання матеріального носія, а й передачі каналами зв'язку (у вигляді сигналів) його безпосереднього змісту, включаючи реквізити. По-друге, електронні документи можуть зберігатися на будь-якому носієві, конструкція якого дозволяє зберігати інформацію в електронній формі. До електронних документів також відносять відеозапис, звукозапис, інформаційне повідомлення тощо [6, с. 9].

Проте варто зауважити, що значення оригіналу електронного доказу полягає безпосередньо в тому, що він повинен бути першоджерелом, тому на ньому повинні бути зафіксовані дата і час його створення.

Також існує проблема невизначеності процедури засвідчення та посвідчення копій електронних доказів, зважаючи на специфіку окремих електронних доказів (зокрема інформації з мережі Інтернет). Складність полягає в тому, що до моменту розгляду справи судом така інформація вже може бути видалена, що значно знижує шанси довести факт її наявності.

Відповідно до чинного законодавства України нотаріуси не мають повноважень щодо засвідчення електронних копій та посвідчення паперових копій електронних доказів. З огляду на це варто звернути увагу на приписи ч. 2 ст. 97 ГПК України, відповідно до якої за клопотанням особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу, цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання чинності судовим рішенням, а в матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього. Таким чином, на підставі аналізу положень вищевказаної статті можна зробити висновок, що копії електронних доказів може засвідчувати безпосередньо суддя, але після дослідження оригіналу електронного доказу. Враховуючи зазначене, якщо електронна копія електронного доказу не засвідчена електронним цифровим підписом або паперова копія не посвідчена, доцільно подавати до суду оригінал електронного доказу, а після його дослідження подавати відповідне клопотання про повернення матеріального носія, на якому він міститься, після чого суддя/секретар зробить з нього копію та її засвідчить [7].

Зупинимося наразі й на інституті свідків в окремих його аспектах. Існує багато позицій на зазначене нововведення. Деякі вчені навіть визначили порядок надання свідком своїх показань у справі, що складається з двох взаємопов'язаних етапів. На першому етапі показання свідка має бути оформлено тільки в письмовій нотаріальній формі як заяви свідка, яка повинна містити ряд обов'язкових законодавчо встановлених реквізитів, серед яких можна виокремити загальні реквізити (дані про особу-свідка, викладення обставин, які йому відомо, та джерела їх походження), а також спеціальні реквізити (підтвердження свідка про обізнаність зі змістом закону щодо кримінальної відповідальності за

надання неправдивих показань та підтвердження готовності з'явитися до судового засідання за наявності ухвали суду в цій частині для підтвердження своїх свідчень). На цьому етапі потрібно враховувати наявність винятку в частині відсутності вимоги нотаріально посвідчувати підпис сторін, третіх осіб, їх представників, які дали згоду на допит їх у конкретному процесі як свідків. На другому етапі суд на підставі звернення (клопотання про виклик свідка до судового засідання) будь-якої зі сторін справи (позивача, відповідача, третьої особи) встановлює суперечність між нотаріальною заявою свідка та іншими доказами по справі, чи наявності сумніву щодо змісту, достовірності, повноти таких доказів. Якщо таку суперечність, неповноту не вбачають, суд відмовляє в задоволенні відповідного клопотання сторони по справі. Тому, якщо проаналізувати зазначене, то можна зробити висновок, що в нововведеннях є позитивні моменти тому, що, по-перше, розширено коло засобів доказування шляхом появи показання свідків як нового засобу доказування, по-друге, чітко регламентовано процедуру надання свідком своїх показань із метою недопущення безпідставного затягування судового процесу, зловживання сторонами своїм процесуальним правом із посиланням на змагальність судового процесу та сприяння суду в зборі відповідних доказів [8].

Господарський процес, незважаючи на удосконалення законодавчої бази, має ще й спірні питання. Зокрема, актуальним залишається питання про можливість наділення суду правом за своєю ініціативою збирати докази у справі, на що вчені реагують по-різному. С. Ю. Вєдєнєєв і В. В. Ярков вважають, що суд досліджує обставини у межах доказової інформації, яка надана сторонами, та не збирає доказів за своєю ініціативою. На противагу їх думки, такі вчені, як М. К. Треушніков та В. С. Щербина зазначають, що в сучасних умовах за судом повинна зберігатися функція збирання доказів з певними обмеженнями [9, с. 91].

Також до спірних питань відносять питання щодо обов'язку доказування в господарському процесі. Під цим розуміють, хто і які факти, що входять до предмета доказування, повинен доказувати. Наприклад, одні спираються на те, що в силу принципу змагальності обов'язок доказування позовних вимог покладається на позивача, а заперечень – на відповідача, вольова діяльність яких складає основу всієї процесуальної діяльності з доказування, однак інші вважають, що дещо обмежуються права відповідача і пропонують ввести норму, яка б забезпечувала всебічне, об'єктивне і повне з'ясування прав і обов'язків сторін, всіх обставин справи і причин виникнення спору, і зобов'язувала господарський суд вжити всіх передбачених законом заходів для з'ясування дійсних обставин справи. Тобто, щоб, незважаючи ні на те чи позивач, чи відповідач, а надати докази можна було всім, хто бере участь у процесі у будь-який час.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, варто зауважити, що інститут доказування є важливим та необхідним елементом справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності.

Докази, маючи певні властивості, повинні бути точними та чіткими, так як неправильні докази тягнуть за собою неправильне рішення. Слід також зауважити, що правильне розуміння поняття про предмет доказування має важливе практичне значення в господарському судочинстві, оскільки робить його осмисленим. Доказування – це центральний момент у судовому засіданні, тому що завдяки йому можна встановити, чи мало місце порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Усі питання, які виникають у перебігу господарського провадження, можуть бути вирішені

лише на підставі обставин, достовірно встановлених під час доказування, правильне його здійснення в змозі забезпечити реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників провадження, так як докази, надані сторонами, є підставою для прийняття всіх рішень у господарському процесі, а їх оцінка відіграє неабияку роль при його винесенні судом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарсько-процесуальний кодекс України : Закон : від 06.11.1991 редакція від 28.08.2018 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12

2. Білецька Л. Доказування у господарському процесі України: на шляху до формування судових стандартів [Електронний ресурс] / Л. Білецька // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 2. – С. 58–64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_2_9

3. Квіта О.Т. Доказ в господарському процесі: поняття та предмет [Електронний ресурс] / О. Т. Квіта // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип.33(1).–С.169–172.–Режимдоступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_33(1)__43– (Серія «Право»).

4. Степанова Т. В. Поняття допустимості доказів у господарському процесі / Т. В. Степанова // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 2. – С. 230–232.

5. Степанова Т. В. Доказування та докази в господарському процесі України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Т. В. Степанова / Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2002. – 191 с.

6. Демчишин І. І. Електронні докази в господарському судочинстві України / І. І. Демчишин, О. О. Задорожня. – Одеса, 2018. – 39 с.

7. Брежнєва Ю. Електронні докази у господарському процесі: що на практиці? [Електронний ресурс] / Ю. Брежнєва. – Режим доступу : yur-gazeta.com/.../elektronni-dokazi-u-gospodarskomu-procesi-shcho-na-praktici.htm.

8. Духовна О. Свідок як новий учасник господарського процесу [Електронний ресурс] / О. Духовна. – Режим доступу: http://jurliga.ligazakon.ua/news/2018/2/22/168629.htm

9. Капуш Н. М. Актуальні проблеми доказування у господарському процесі / Н. М. Капуш, О. Л. Курдес // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету : 23–27 квітня 2007 року. – Суми, 2007. – С. 89–95.